

05. Atasözleri Bağlamında Türk ve Kırgız Kültüründe Evlilik Kavramı¹

Serdar DAĞISTAN²

APA: Dağıstan, S. (2024). Atasözleri Bağlamında Türk ve Kırgız Kültüründe Evlilik Kavramı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 91-103. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1502175>.

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türk ve Kırgız kültürlerinde evlilik kavramının yerini ve önemini incelemektir. Çalışmanın kapsamı, evlilikle ilgili tarihi, dini, sosyal ve ahlaki faktörlerin etkisiyle oluşan kendine has özellikleri ve gelenekleri ele almaktadır. Bütün Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda ve Türklerde de ailenin önemi büyüktür. Evlilik, Türk toplumunda en önemli ve temel olaylardan biridir. Evlilik toplumun sosyal yapısında ayrılmaz bir bağdır ve aynı zamanda iki ruhun birliğini ve bir ailenin kurulmasını da sembolize eder. Türk ve Kırgız kültüründe evliliğin tarihi, dini, sosyal ve ahlaki faktörlerin etkisiyle oluşan kendine özgü ritüelleri ve adetleri bulunmaktadır. Türk ve Kırgız kültüründe evliliğe yaklaşım farklılıklarına rağmen ortak olan şey, her iki durumda da evliliğin iki kişinin sevgi, karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı birlikteliğini simgelemesidir. Evlilik toplumu birleştirir, aile değerlerini güçlendirir ve gelecek nesillerin doğuşunun ve eğitiminin temelini oluşturur. Yöntem olarak, Türk ve Kırgız halklarının evlilik ritüelleri, atasözleri gibi halk ürünleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Araştırmada, evliliğin bu kültürlerde nasıl bir bağlayıcı unsur olduğu ve toplumun sosyal yapısına nasıl katkıda bulunduğu üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, evlilik kavramının hem bireysel ilişkiler hem de toplumsal yapı üzerindeki derin etkileri ortaya konulmuş ve bu halkların tarihlerini, geleneklerini ve değerlerini anlamak açısından evlilik olgusunun önemi vurgulanmıştır. Evlilik, Türk ve Kırgız toplumlarında sevgi, karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı bir birlikteliği simgeleyerek aile değerlerini güçlendirmekte ve kültürel kimliğin korunması ve aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: atasözü, evlilik, Kırgız, Türk, terim.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %19

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 26.04.2024-**Kabul Tarihi:** 20.06.2024-**Yayın Tarihi:** 21.06.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1502175

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü / Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Humanities, Department of Translations (Bişkek, Kırgızistan), serdar.dagistan@manas.edu.kg, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-1685-4890> **ROR ID:** <https://ror.org/O4frf8n21>, **ISNI:** 0000 0004 0387 4627

The Concept of Marriage in Turkish and Kyrgyz Culture in the Context of Proverbs³

Abstract

The aim of this study is to examine the place and importance of the concept of marriage in Turkish and Kyrgyz cultures. The scope of the study deals with the unique features and traditions related to marriage, which are formed under the influence of historical, religious, social and moral factors. As in all Turkic peoples, family is of great importance in Kyrgyz and Turkic societies. Marriage is one of the most important and fundamental events in Turkish society. Marriage is an inseparable bond in the social structure of society and also symbolizes the union of two souls and the establishment of a family. Marriage in Turkish and Kyrgyz culture has its own unique rituals and customs, which are formed under the influence of historical, religious, social and moral factors. Despite the differences in the approach to marriage in Turkish and Kyrgyz culture, what is common in both cases is that marriage symbolizes the union of two people based on love, mutual understanding and respect. Marriage unites society, strengthens family values and forms the basis for the birth and education of future generations. As a method, folk products such as marriage rituals and proverbs of Turkish and Kyrgyz peoples were analyzed and compared. The research emphasized how marriage is a binding element in these cultures and how it contributes to the social structure of society. As a result, the profound effects of the concept of marriage on both individual relationships and social structure have been revealed and the importance of marriage for understanding the history, traditions and values of these peoples has been emphasized.

Keywords: proverb, marriage, Kyrgyz, Turkish, term.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 19

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 26.04.2024-**Acceptance Date:** 20.06.2024-

Publication Date: 21.06.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1502175

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Dil, insanoğlunun yaşantılarını ve kültürel öğelerini gösteren en önemli unsurlardan biridir. Bir dil ayrıntılı olarak incelendiğinde, o dilde konuşan insanlar hakkında çok şey anlayabiliriz. Türklerde ve Kırgızlarda aile kültürü, toplumun temel yapı taşlarından birisidir ve uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu kültür, pek çok bilimsel çalışmada ele alınmış ve araştırılmıştır. Bu makalede, Türkiye ve Kırgız Türklerinin kültüründe evlilik kavramı üzerine yapılan birçok bilimsel araştırma ve bunların sonuçlarına odaklanacağız.

Evlenme ve düğün törenleri, Türk aile yapısının kültürel mirasının bir parçasıdır. Bu konuda günümüze kadar yapılan bilimsel arařtırmalar⁴, Türk ve Kırgız düğünlerinin geleneksel ritüellerini, sosyal ilişkileri güçlendirmeye yönelik işlevlerini ve gençlerin evlilik hazırlıklarına ilişkin beklentilerini ele almıştır. Bahsettiğimiz aile kültüründe evlilik kavramı ile ilgili çalışmalar araştırmacıların dikkatini çeken bir konu olmuştur. Genel olarak Türk toplumunda evlilik, sadece iki bireyin birleşmesi anlamına gelmez, aynı zamanda iki ailenin de bir araya gelmesini sağlar.

Sosyal antropologlar, akrabalık kavramlarını toplumsal geleneklerin bağlantıları olarak incelemektedirler. Bunun yanı sıra, dil antropologları da dilbilimsel araştırmalar ve karşılaştırmalar için akrabalık terimlerini veri olarak kullanmaktadırlar. Geniş ve sosyal bir kurum olan akrabalık, şehirlerde minimum parçalara bölünmektedir ve eskiden o kadar önemli olan bu yakınlığın yavaş yavaş kaybolması da söz konusudur. Akrabalık kan ve evlilik yoluyla meydana gelir. Bu çalışmada evlilik yoluyla edinilmiş akrabalık kavramı Türk ve Kırgız kültürü karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Günümüzde evlenme denilince ilk olarak aklımıza aile kavramı gelmektedir. Aile her şeyden önce bir sistemdir. Aile, toplumun önemli müesseselerinden biridir. Toplumu bir arada tutan temel unsurlardandır. Aile insan türünün devamını sağlamak ve sürdürmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türk ve Kırgız kültürü özellikle evlilikle ilgili gelenek ve görenekler alanında son derece zengin ve ilgi çekicidir. Bu çalışmadaki amacımız Türk ve Kırgız kültüründe evliliğin özelliklerini ve anlamlarını gözden geçirip analiz etmektir.

Türk ve Kırgız kültüründeki evlilik kültürünü ve geleneklerini incelemek, bu toplumlarda evliliğin önemini daha iyi anlamamızı sağlar. Belirli bir müessesenin her ayrıntısını ve özelliğini öğrenerek bilgimizi zenginleştirebilir ve bu iki kültürün insanları arasındaki evlilik ve ilişkilerdeki farklılıklar ile benzerlikleri daha iyi anlayabiliriz.

Araştırmanın konusu Türk ve Kırgız kültüründe evlilik olgusunun tarihi, dini, sosyal ve ahlaki faktörlerle şekillenen özelliklerini ve geleneklerini ele almaktadır. Çalışmada evliliğin toplumsal yapıdaki yerinin, bireysel ilişkiler üzerindeki etkisinin ve kültürel kimliğin korunması ve aktarılmasındaki rolünün araştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca, evlilikle ilgili ritüeller, atasözlerindeki yansımaları ile gelin ve damadın rollerine dair unsurlar da incelenmiştir. Bu şekilde, evliliğin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki algısı arasındaki bağlar da ortaya konulmuştur.

Kültür ve kültürün tanımı konusuna kısaca değinmekte fayda vardır; zira bu kavramlar, insanlık tarihindeki insan toplumlarının kimliğini, değerlerini ve yaşam tarzlarını şekillendirir. Kültür, bir toplumun ortak inançları, normları, değerleri ve pratiklerinin bir bütünüdür. Bu nedenle, kültür,

⁴ Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar şunlardır: A. R., Balaman. (2002). Evlilik Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı; B., Güvenç. (1999). İnsan ve Kültür. Ankara: Remzi Kitabevi; M. Eröz, ve A. GÜLER. (1998). Türk Ailesi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

bireylerin dünya ile etkileşim biçimlerini ve toplumsal ilişkilerini derinden etkiler. Evlilik gibi toplumsal kurumlar, kültürün önemli bir parçasıdır ve bir toplumun temel yapısını ve sürekliliğini sağlar. Türk ve Kırgız kültürlerinde evlilik, sadece iki bireyin değil, aynı zamanda iki ailenin ve dolayısıyla toplumun bütünleşmesini ifade eder.

‘Kültür, toplumun kendi tarihi süreci içerisinde oluşturduğu tüm maddi ve manevi özellikleridir. Aynı zamanda kişinin faaliyetleri; doğa, diğer insanlar, kültürel etmenler ve diğer yönelimleri ile etkileşimleri süresince oluşturduğu ve oluşturmakta olduğu suni ortamdır’ (Alimjanova, 2016, s. 2).

‘Farklı alanları bir araya getiren kültürdilbilim, dil içi ve dil dışı birimleri bütün olarak yansıtarak dil-kültür ilişkisini ve etkileşimini ele alır’ (Alimjanova, 2016, s. 2).

Alimjanova dil ve kültür ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır: Dil, kültürün oluşumunda bir koşul olarak kabul edilir; hatta kültürün önemli bir unsurudur ve onun bir ürünüdür. İnsanlar, dünyayı dil ve kültürün prizmasından algırlar. Dil ve kültür, birçok noktaya sahip olmasına rağmen, özünde farklı göstere dizgeleridir. Kültür, dil gibi insanın dünya görüşünü yansıtan bir bilinç şeklidir’ der ve şöyle devam eder: ‘Kültür ve dil diyalog içerisinde. Kültür ve dilin öznesi, her zaman birey ya da toplum, kişi ya da topluluktur (Alimjanova, 2016, s. 5). Sosyal antropolojinin konusu, yani bir sözcükle anlatacak olursak, kültürdür. Ancak, kültürü, değil bir sözcük, yalnız bir denemeyle bile anlatmak, tanımlamak basit değildir. Kroeber ve Kluckhohn isimli Amerikalı antropologlar, kültür üzerine yapmış oldukları çalışmada, kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. Bu görüşe eleştirel yaklaşan sosyal bilimci Berelson, "Bir kavramın bu kadar çok tanım alması, onun tanımlanamayacağını kabul etmeyi gerektirir" şeklinde ifade etmektedir (Güvenç, 1999, s. 95).

‘Kültürün, antropolojide ve kitaplarda, aynı zamanda, aşağıda sıralanan esas kavramlar karşılığında kullanılan soyut bir sözcük olduğu da bellidir: Kültür, bir toplumun birikimli uygarlığıdır; Kültür, belli bir toplumun özüdür; Kültür, birçok sosyal süreçlerin toplamıdır; Kültür, bir insan ve toplum teorisidir’ şeklinde tanımlanabilir (Güvenç, 1999, s. 95).

Kısacası, kültür sözcüğünün dört farklı anlamda kullanıldığını görmek mümkündür: Bilimdeki kültür: uygarlıktır. Beşeri alandaki kültür: eğitim sürecinin ürünüdür. Estetik alandaki kültür: güzel sanatlardır. Maddi yani teknolojik ve biyolojik alanında kültür: üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme gibi (Güvenç, 1999, s. 97).

Türk ve Kırgız Kültüründe Evlilik Kavramı Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Evlenmenin, iki zıt cinsiyet arasında toplumsal olarak düşünülen bir birlik olduğu bellidir. Demekki evlilik gerek kadın ve erkek gerekse iki taraftan aile sistemine birçok yeni akrabaların kazanılmasını sağlar (Yıldırım, 2006, s. 104). Bir başka deyişle evlenme, Türk Medeni Kanunu’na göre evlenmeye ehil erkek ve kadının, yetkili kanuni merci önünde yapmış oldukları çift taraflı bir sözleşme de diyebiliriz (Yıldırım, 2006, s. 105).

Örneğin, Türkiye’de evlilikle ilgili söz konusu görenek ve şekillerin sırayla başlangıçtan sona doğru belirli aşamalardan geçmesi gereklidir. Bu aşamaları sırayla şu başlıklar altında inceleyebiliriz: Evlenme çağı, görücü gitmek, söz kesimi, nişan, düğün (Yıldırım, 2006, s. 106).

Başlangıçta *Dede Korkut Hikayeleri* dahil olmak üzere Oğuzlarla ilgili tüm destanlarda, hepsi beylerden olan kahramanların sadece bir kadınla evli oldukları gözlemlenir. Ancak destanlarda, *Divan-ı Lüğati’t-*

Türk ve Kutadgu Bilig gibi eserlerde kuma ve ortak kavramlarına nadiren rastlanır. Örneğin, Beylerbeyi Kazan'ın bile bir tek karısının yani boyu uzun olan Burla Hatun'un adı geçer. X. yüzyılda Oğuz ülkesini ziyaret eden İbn Fazlan, Oğuz Subaşının ve misafir olduğu bir Oğuzun yalnızca bir kadınla evli olduğunu gözlemlemiştir. Geç Uygur hukuk belgelerinde ve Oğuz Kağan Destanı'nda görülen kumaların, İslamiyet'in etkisiyle ortaya çıktığı görüşü savunulmaktadır. Çok eşli evliliğin, Türk ailesinde özgün özelliklere sahip bir durum olduğu da ifade edilir. Türkler, ilk kadının çocuğu olmadığı, ikinci bir eşle evlenirdi, ancak bu genellikle ilk karının rızasıyla gerçekleşirdi. Zenginler arasında birden fazla kadınla evlenenler daha yaygındı. Ancak, Türklerde, evdeki ilk kadın genellikle baş kadın olarak kabul edilirdi ve her zaman saygı görürdü. Örneğin, Göktürklerde, hakanlık tahtına sadece birinci kadınların çocukları geçebilirdi. Orta Asya'da, Kırgızlar ilk kadına ev sahibesi anlamına gelen Baybiçe derlerdi (Eröz, Güler, 1998, s. 50).

Türklerde yalnızca ataerkil aile görülüyor (Ögel, 1988, s. 237). Evlenme ve yuva kurma eski Türk toplumu ile Türk devletlerinin temelidir. Aile ise, çekirdeğidir. Aile, Türk ordusunun da, bir mangası gibidir. Türklerde aile denince, baba, ana ve çocuklar akla gelir. Evliliğin sembolü ise eb yani, evdir. Türklerde ev ve yuvanın tek sembolü ocaktır. Eve gelen gelin evi aydınlatan bir ateştir. Evlenme, kavuşma, derilme, koşulmadır. (Ögel, 1988, s. 253). Bir de evlilikte ailenin yani evin ocağını tütüren anadır. Bununla ilgili bazı bilimsel çalışmalarda anayı şöylece tanımlamaya çalışır: Anadolu'da yetişkin, olgun, sözü sohbeti, dinlenir ve çocuklar ile gençler üzerinde etkili olan analara verilen isim Kadınanadır. Sosyal ve kültürel hayatımızda Kadınananın yerini ve önemini belirtmekte yarar vardır. Kadınanamız, toplumun aydın ve örnek şahsiyetidir. Önemli olan kültürlü olmaktır. Anadolu'nun annesi kültürlüdür. Özellikle küçük yerlerde anneler örnek kişilerdir. Onlar kültürel, sosyal ve ekonomik hayatların ciddi yanlarını çocuklarına öğretirler. Anneler deneyimlerine dayanan hoşgörülü, değerlere saygılı ve hünerli kişilerdir. (Nirun, 1994, s. 316).

Eröz "Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri" başlıklı bilimsel çalışmasında Türkiye'de yer alan geleneklerden bahseder. Örneğin bazı hallerde beşikteki çocukların nişanlanması ve beşiklerin kenarlarına bir işaret konmasına beşik kertmesi dendiğinden söz edilir. Beşik kertmesi ile ilgili *Dede Korkut Hikayelerinde* de bahsedildiği belirtilir. Evlilikle ilgili kız kaçırma olayı da anlatılmıştır. Dede Korkut'ta *kalınlık* olarak geçen sözcüğün bazı yerlerde *başlık* olarak geçtiği de bilinmektedir (Eröz, 1996, s. 120).

"Kırgızistan'da Aile İçi Şiddetle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi" başlıklı bir makalede aile içi şiddetle ilgili yazılmış 8 yüksek lisans tezi, 1 lisans tezi, 17 makale, 7 kitap olmak üzere 33 çalışmaya ulaşıldığı ve incelendiği belirtilmiştir. Aile içi şiddeti çalışan araştırmacıların cinsiyeti ile aile içi şiddete maruz kalanların büyük oranda kadınlar olduğu anlatılmıştır. Sebebi ise sosyo-ekonomik ve siyasi etkenler teması olduğu belirtilmiştir (Efilti, Kambaralieva, 2021, s. 88).

Geleneklerin içerisinde insan hayatında en önemli yeri olanlardan biri, evlenme merasimidir. Evlenmeye bağlı gelenekler de birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedirler. Bu yüzden evlenme merasimini daha etraflıca incelemek gerektiğini Kırgız araştırmacısı şu şekilde belirtir:

'Kırgız geleneğindeki evlilik kavramıyla ilgili bazı sözcükleri aşağıda sıralayalım:

Kız uzatuu: Kız evlendirme

Kelin aluu: Oğlan evlendirme

Toy ötkörüü: Düğün yapmak' (Akmataliev, 2001, s. 4).

Her milletin evlenme merasimiyle ilgili kendine özgü özellikleri vardır.

Kırgızlarda oğlu ve kızı evlendirme gelenekleri aşağıdaki sıralamaya göre devam etmektedir:

1. Kudalaşuu (bel kuda, beşik kuda, kız tandoo, cuuçu ciberüü, keşeşme, söykö saluu, kalıñ tölöö, koşumça, çaçıla, kiyit kiyizüü v.b.);
2. Küyöölö (car körüşüü, tokmok saluu v.b.);
3. Kız toyu (kız oyun, töşök talaşuu, öpkö çabuu, takıya saluu, kız kınışlatuu, körüşüü v.b.);
4. Kelin toyu (bet açar, nike, otko kirgizüü, ençi v.b.) (Akmataliev, 2001, s. 9-86).

Kırgız toplumunda evlilik konusunda geçmişle günümüz arasında bazı küçük farklılıklar olsa da, örf, adet ve geleneklerin bütün canlılığını koruduğu gözlenmektedir. Sovyetler Birliği öncesinde Kırgızlar arasında evlilikte, aile büyüklerinin rolü büyüktü. Ancak moldonun (din adamı) kıyacağı nikah evliliğin başlıca şartlarından biridir. Kırgızlar arasında, bel kuda (beşik kertmesi), kız kaçırma ve normal kalın (başlık parası) ödenerek yapılan evlilik şekilleri vardır. Normal evliliklerde ilk uygulanması gereken kız istemedir. Kız isteme, önce kız ile oğlanın tanışması ile başlar. Bu tanışma günümüzde, okul, çarşı, tiyatro, sinema veya düğün, cenaze gibi çeşitli sosyal faaliyetlerle olmakla birlikte, geçmişte yengelerinin yardımı ile olmaktadır. Bunun bir başka şekli de aile büyüklerinin gençlere telkinleri şeklinde gerçekleşir. İlk tanışma faslından sonra oğlan, ailesine, bir kızı beğendiğini, onunla evlenmek istediğini bildirir. Ebeveyn, kızın nasıl birisi olduğunu, soyunu, aile durumunu, kültür ve yetiştiği çevre ile ilgili bilgileri araştırır. Bu durumda aile büyükleri bir hakem durumundadır. Yapılan araştırmaların neticesi olumlu ise kız isteme için uygun bir zaman ve ortam aranır (Erdem, 2005, s. 247).

Evlenme merasimi ile ilgili bilgilere Manas Destanında da çok geniş yer verilmektedir. Mesela Naciye Yıldız (2017) çalışmasında: 'Destanda evlilik çeşitli şekillerde gerçekleşmekte ve planlanmaktadır. Manas'ın

'Kayıptın kızı Kara Börüktü
Karmap aldım talaadan
Şoruktun kızı Akılaydı
Olcogo aldım cerinen'

şeklindeki sözlerinden, kaçırma ya da savaşta ganimet alma yoluyla evliliklerin mümkün olduğu anlaşılmaktadır' gibi birçok örnekler vermektedir (2017, s. 367).

Türk Kültüründe Evlilik ve Türleri

Evlilik Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşımla adlı kitapta evlilik türleri evlilik üzerine ve tercihli evlilik türleri başlıkları altında sıralanmaktadır. Evlilik üzerine başlığı altında; yasaklar, eş edinme olanakları, başlık, çok eşli evlilikler, çok karılılık, çok kocalılık, küme evliliği, potansiyel evlilik konuları ele alınmaktadır. Yine aynı şekilde tercihli evlilik başlığı altında beşik kertme, söz alma-söz verme, berder evlilik, taygeldi evlilik, baldızla evlilik, kayınbiraderle evlilik, kardeş çocukları evliliği, gen

sorunu, yasalar, bir dizi erkeğin bir dizi bacıyla evliliği, otura kalma tür evliliği, kız kaçırarak evlenme, görücü aracılığıyla evlilik, padişah evlilikleri başlıkları altında incelemektedir (Balaman, 2002, s. 3-119).

Güvenç'in "İnsan ve Kültür" adlı eserinde evlilik tipleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

Tek eş-çok eş evlilik, çok kocalı-çok karılı, grup evliliği (poliyandri), levirant-sorarat, iç evlilik-dış evlilik, kardeşler arası evlilik, çapraz ve paralel kuzenler evliliği, dişi-koca ile evliliği tören-kocası ile evlilik, çocuklar arası evlilik (beşik kertmesi), evlatlık alınan kardeşle evlilik (Güvenç, 1999, s. 103).

Türk kültüründe evlilikle ilgili atasözleri, yüzyıllardır aktarılan bilgeli ve deneyimlerin özünü doludur, bu atasözleri hem evlilik kurumunu hem de insan ilişkilerini derinlemesine ele alır.

Türk Kültüründe Evlilikle İlgili Atasözleri

Bu bölümde verilen atasözleri örnekleri, esas kaynak olarak Yüzbaşı'nın 2008 yılında yayımlanan çalışmasından alınmıştır. Yüzbaşı'nın bu çalışması, Türk kültüründe evlilikle ilgili atasözlerini derinlemesine inceleyerek, kültürel değerlerimizi ve toplumsal yaşantımızı yansıtan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Avrat var arpa ununu aş yapar, avrat var buğday unundan keş yapar.

Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.

Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.

Bir koca yedi oğula bedeldir.

Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer.

Deniz kadın gibidir, güvenmek olmaz ha.

Eri olmayanın yeri olmaz.

Horoz bile dişisini kiskanır.

Karına iyi deme yoksulluk görmeyince.

Karı koca arasına girilmez.

Kız evi, naz evi.

Kocasını cennete de cehenneme de sokan karısıdır.

Oğlan evlenince bey oldum sanır (Yüzbaşı, 2008, s. 285).

Kırgız Kültüründe Evlilikle İlgili Atasözleri

Kırgız kültürü, köklü bir geleneğe ve zengin bir folklorik mirasa sahiptir. Bu kültür, evlilik gibi önemli bir yaşam olayını da içeren çeşitli sosyal ve kültürel pratiklerle şekillenir. Kırgız halkı, evlilik ve aile kurumuyla ilgili derin bir anlayışa sahiptir ve bu konuda nesilden nesile aktarılan bilgeli dolu atasözleri ve deyimler, toplumun evlilik anlayışını ve ilişki dinamiklerini yansıtır. Bu atasözleri, sadece evlilik sürecinin pratik yönlerini değil, aynı zamanda evlilikteki değerleri, sorumlulukları ve ideal ilişki dinamiklerini de kapsar. Kırgız kültüründe evlilikle ilgili atasözleri, toplumun evlilik ve aileye bakışını derinlemesine anlamak için önemli bir kaynak oluşturur. Aşağıda, Kırgız kültüründeki evlilikle ilgili bazı önemli atasözleri ve bu atasözlerinin içerdiği değerler incelenecektir.

Evlendiğin kız kötü olursa, kötü söz işiterek üzülsün,

Evlendiğin kız iyi olursa, bal gibi sözlerini dinleyerek, seversin.

Evlendiğin kız yakışır, kara kadın ak olur.

Atın iyi olması sahibine bağlı, kızın asilliği akrabalarına (törkününö) bağlı.

Acıyı tatlı yapan-tuz, uzağı yaklaştıran kızdır.

Kadın iyiye eri iyidir, vezir iyiye, han iyidir.

İyi olursa hanımın, her zaman aklın yerinde olur, kovsan da gitmez yakının, kötü ise hanımın, aklın oynar başında, çağırsan kaçar yakının.

İyi kadın kapılı şehirdir, kötü kadın içi dolu zehirdir.

Kötü ata binmektense yaya yürümek daha iyidir, kötü kadınla evlenmektense bekar olmak daha iyidir.

Kötü inek boğasını arar, kötü kadın akrabasını arar.

Kötü kadın evlendiği yerden akrabalarına kaçar.

Kamçı güçlü olursa, kadın saygılı olur.

Gelinin ayağından, çobanın dayağından.

Gelinin yüzünü kim açarsa, o iyidir.

Akrabası yakın olanın sofrası kalkmaz.

Er (koca) karısının ikinci Allah'ı. (Akmataliev, 2001, s. 9-86).

Türk ve Kırgız Kültüründe Evlilikle İlgili Ortak Atasözleri

Türk ve Kırgız kültürü, yaşamın her alanında derin bir etki bırakan evlilik ve aile kurumu gibi temel değerlere büyük önem verirler. İki kültür arasında, evlilikle ilgili atasözleri gibi, ortak paydada buluşan birçok kültürel öge bulunmaktadır. Bu ortak atasözleri, sadece evlilik sürecinin pratik yönlerini değil, aynı zamanda evlilikteki değerleri, sorumlulukları ve ideal ilişki dinamiklerini de içerir. Türk ve Kırgız kültürlerindeki bu ortak atasözleri, her iki toplumun da evlilik ve aileye bakışını anlamak ve paylaşılan değerleri keşfetmek için önemli bir kaynak oluşturur. Bu bölümde, Türk ve Kırgız kültürlerinde evlilikle ilgili ortak atasözlerinin bazıları incelenecek ve bu atasözlerinin içerdiği derin anlamlar üzerinde durulacaktır.

Türk.: Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (Yüzbaşı, 2008, s. 268).

Kırg.: Enesin körüp kızın al, eşigin körüp törünö öt (Dıykanbaeva, 2017, s. 64).

Türk.: Avradı bet olanın sakalı erke/tez ağarır (Yüzbaşı, 2008, s. 268).

Kırg.: Alganı caman bolso sakalı ağarat, alganı cakşı bolso cakağ agarat (İbraimov, 2023, s. 15).

Kırg.: Evlendiğin kız iyi olursa yakan beyazlaşır, Evlendiğin kız kötü olursa sakalın beyazlaşır, ağarır (Akmataliev, 2001, s. 87).

Türk.: Bekarın parasını it yer, yakasını bit (Yüzbaşı, 2008, s. 270).

Kırg.: Boydoktun akçasın it, cakasın bit ceyt (İbraimov, 2023, s. 24).

Türk.: Erkeği rezil eden de, vezir eden de karısı (Yüzbaşı, 2008, s. 274).

Kırg.: Caman erkekti han kılğan da ayal, cakşı erkekti kul kılğan da ayal.

Türk.: Kadınsız ev olmaz (Yüzbaşı, 2008, s. 280).

Kırg.: Ayalsız üy-suusuz tegirmen (İbraimov, 2023, s. 19).

Türk.: Karı bulunur, ama kardeş bulunmaz (Yüzbaşı, 2008: 280).

Kırg.: Ayal tabılat, bir tuugan tabılbayt (İbraimov, 2023, s. 17).

Türk.: Karı koca ipek, araya giren köpek (Yüzbaşı, 2008, s. 280).

Kırg.: Erdi-katın uruşat, esi ketken boluşat (<https://tamgasoft.kg>)

Türk.: Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle (Yüzbaşı, 2008, s. 282).

Kırg.: Keregem saga aytam, kelinim sen uk (<https://tamgasoft.kg>)

Türk.: Tütünsüz baca, kavgasız koca (Yüzbaşı, 2008, s. 286).

Kırg.: Kazan-ayak kağışat, erdi katın uruşat (İbraimov, 2023, s. 46).

Türk ve Kırgız Kültüründe Evliliğe Dayalı Akrabalık Terimleri

Türk ve Kırgız toplumlarında evliliğe dayalı akrabalık terimleri, bu kültürel yapıların derinliklerini ve aile ilişkilerinin yakınlığını yansıtan önemli bir unsurdur. Bu terimler, sadece aile içi ilişkileri ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal hiyerarşiyi, saygıyı ve sorumlulukları da belirler. Bu bölümde, Türk ve Kırgız kültürlerinde evliliğe dayalı akrabalık terimlerinin bazıları ele alınacak ve bu terimlerin kültürel, sosyal ve duygusal bağlamlardaki önemi ve değeri incelenecektir.

Kendisinden büyük erkek kardeş (ağabey); akrabalardan yaşça büyük olanlar: Kırgızca (bundan sonra *kırg.* olarak geçer): Aga – Türkçe (bundan sonra *türk.* olarak geçer): Aga

Akrabalık açısından yakın adam: *kırg.*: Aga ini - *türk.*: Abi kardeş

Kız kardeşlerin kocalarının birbirlerine göre durumları: *kırg.*: Baca - *türk.*: Bacanak

Kardeş olan kızlarıyla evlenenlerin birbirlerine göre durumları: *kırg.*: Baca - *türk.*: Aykırı (Yandan) Bacanak.

Hanımının kız kardeşi: *kırg.*: Baldız - *türk.*: Baldız

Hanımı ya da kocası: *kırg.*: Car - *türk.*: Yar

Abisinin hanımı, yani amca, dayı, kardeş karıları: *kırg.*: Ceñe - *türk.*: Yenge (Balaman, 2002, s. 12-13).

Dünür evinde kız eşleri (Güvey): *kırg.*: Küyöö bala - *türk.*: Damat

Evli çocukların ailelerinin birbirlerine göre durumları, yani damadın ve gelinin babaları, ya da onların akrabaları birbirine karşı: *kırg.*: Kuda - *türk.*: Dünür

Evli kadının kocasının kardeşlerinin karıları, yani iki kardeşin ya da akrabaların hanımları: kırg.: Abısın - türk.: Elti

Abla, teyze hala ve bacı kocaları: kırg.: Cezde - türk.: Enişte

Evli kadının kocasının kız kardeşleri: kırg.: Kayın sındı - türk.: Görümce

Dünür evinde oğlan eşleri, yani abinin ya da kardeşin hanımı: kırg.: Kelin - türk.: Gelin

Evli çiftlerden kadının erkeğe göre durumu kırg.: Ayal, Cubay, Kelinçek - türk.: Karı, Eş.

Evlilerin eşlerinin babası, yani kocasının babası (hanıma göre), hanımın babası (kocaya göre): kırg.: Kaynata - türk.: Kayınbaba

Evli çiftlere göre eşlerin erkek kardeşleri: kırg.: Kayni - türk.: Kayınbirader

Evlilerin eşlerinin annesi, yani kocasının annesi (hanımına göre), hanımın annesi (kocasına göre): kırg.: Kaynene - türk.: Kaynana

Evli çiftlerde erkeğin kadına göre durumu, yani kızın nişanlısı ve kızın evlenmiş olduğu erkek: kırg.: Küyöö - türk.: Koca

Aynı zamanda birden fazla eşle evliliklerde ikinci kadını tanımlayan terim: kırg.: Tokol - türk.: Kuma

Hanımın abla-kız kardeşleri ile kocanın abla-kız kardeşlerinin birbirine karşı adlandırılması: kırg.: Kudaça - türk.: Dünür

damadın ve gelinin annelerinin, büyük annelerinin, yengelerinin birbirine göre sıfatı: kırg.: Kudagıy - türk.: Dünür

Kırgız Kültüründe Evlenme Geleneği, Örf-Adeti ve Merasimleriyle İlgili Söz Varlığı

Bu bölümde ele alınan Kırgız kültüründe evlenme geleneği, örf-adeti ve merasimleriyle ilgili söz varlığı örnekleri, esas kaynak olarak Akmatiev'in 2001'de yayımlanan çalışmasından alınmıştır. Akmatiev'in bu çalışması, Kırgızistan'ın zengin kültürel mirasını ve evlenme ritüellerinin derinliklerini anlamak için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bütün bu zengin söz varlığı örnekleri, Kırgız evlilik geleneğinin köklü yapısını yansıtarak, bu kültürel zenginliğin derinliklerine ışık tutmaktadır.

Bel kuda boluu – Çocukları doğmadan önce söz kesme şeklinde dünür olma (beşik kertmesi).

Bürkönçök – Yüzü örten örtü.

Cenketaı – Kızı istemeye geldiklerinde ya da küyöölöp geldikleri an damadın ya da damadın arkadaşlarının kızın yengelerine verecekleri para, herhangi bir hediye.

Çaçıla – Gelin eve ilk geldiği sırada şeker, boorsok vs. dağıtmak.

Ekzogamiya – Bir boydaki kız ile erkeğin evlenmesinin (Akraba evliliğinin) yasaklanması.

Kaada – Âdet, örf-âdet (Kâide).

Kalıy – Kızın evlendirileceğı zaman alınacak mal-mülk (başlık parası).

Kayın – Hanımın anne-babası, akrabaları, kardeşleri, kız tarafı.

Kayçı kuda – Birbirinden kız alıp, kız veren dünürler.

Kebez-bayloo – Dünürlere hediye olarak götürülecek olan en bakımlı hayvanın kakülüne kumaş bağlayıp işaret etme.

Kız – Hanımın kayın şindisine (kocasının kız kardeşine) hitap etmesi.

Kiyit – Giysi olarak verilen hediye.

Koluktu – Nişanlı kız.

Koşok – Ölülere ya da kocaya verildiğinde kız hakkında söylenen türkü.

Koşumça – Birine yardım olarak verilen herhangi bir destek, ödünç.

Köşögö – Arkası görülmeyecek şekilde evin içine çekilen uzun geniş perdedir.

Kuda başı – Dünür olarak gelenlerin başındaki kişi, en yaşlısı.

Kuda tüşüü ya da kuda boluu – Erkeğin anne-babası gelininin anne-babasına hayvan ve diğer bazı hediyeleri alıp, onların rızasını alarak, evlendirme.

Kudalık – Dünür tarafından yakınlık, akrabalık.

Küyölöö – Damat nişanlısını alana kadar nişanlısının evine gitme.

Küyöö coldoş – Küyöölöp giden erkeğin arkadaşı, sağdıç.

Nike kıyuu – Evlenenlerin, birleşmesini örf-adete göre uygulama (Nikah kıymak) (Akmataliev, 2001, s. 85).

Otko kiyirüü – Yeni gelen gelini damadın akrabaları evine çağırıp, eşik-törün gösterirler.

Örgö – Yeni evlenenler için dikilen boz üy (Yeni evliler için hazırlanan düğün çadırı).

Sadaga çabuu – Her beladan korunma, nazar değmemesi vs. amacıyla dini inanca göre hazırlanan kurbanlık (Adak adama, sadaka verme).

Salt –âdet, gelenek ve görenek

Söykö saluu – Gelin kızın kulağına küpe takarak, dünür olduklarını gelinin nişanlı olduğunu bildirme.

Şöküle – Gelin kızlar için, tepesi koni şeklinde sivri olarak süslenerek yapılmış baş giysisi.

Takiya – Kızların süslenmiş olan şapkası (çoğu zaman puhu takılmıştır).

Takiyaçan – Evlenmemiş kız.

Terge – Eski âdete göre kocanın akrabalarını (bazen kocasını da) adından çağırmadan, başka söz ile hitap etme.

Tokmok – Oyun-şakadan vurma, vurmak için kullanılan bükülmüş örtü.

Türkülöö – Kız evlendikten sonra kendi (öz) anne-babasının evine misafir olarak gitmesi, istediği mal (hayvan) ya da eşyasını alma.

Törkün – Evlenmiş olan kızın anne babası ve diğer akrabaları.

Töşök salar – Kızı verdikten sonra damat kızın (yeni evlilerin) döşeği hazırladığı için kızın yengesine verilecek olan hediye, ikramiye.

Töşök talaşuu – Kızı kocasına göndermeden önce damat tarafından hediye isteme amacıyla düzenlenen oyun-eğlence.

Uzatuu – Gelini kocasının evine uğurlama, gönderme.

Ülpöt – Biraraya gelerek eğlenmek amacıyla toplanan halk.

Ülpünçök – Genç gelinlerin yüzünü örtmek için kullanılan ince beyaz kumaş ya da peçe.

Ürp, ürp-adat – Nesilden nesle aktarılan anâneler (Akmataliev, 2001, s. 87).

Sonuç olarak, Türk ve Kırgız kültüründe evlilik kavramı üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, bu toplumların temel değerlerini, yaşam tarzını ve sosyal ilişkilerini anlamak için önemli bir araç olarak görev üstlenmektedir. Aileler arasındaki paylaşılan değerler, güçlü bağlar ve dayanışma, tüm Türk toplumunun birleştirici unsurlarındandır. Bütün bu bilgilerin yanı sıra, yapılan araştırmalar aynı zamanda Türk ve Kırgız aile yapısında yaşanan değişimleri de gözlemlemekte ve bu alanda daha ileri çalışmalar için bir temel oluşturmaktadır.

Türk ve Kırgız kültüründe evlilik, birçok önemli gelenek, değer ve norma dayanır. Kırgız ve Türk toplumları için evlilik, birlikte yaşama kültürü, paylaşım ve dayanışma gibi değerleri simgeler. Bu nedenle çalışmamızda ilk olarak Türk ve Kırgız kültüründe evlilik kavramı üzerinde yapılan araştırmalar derlenerek incelendi. Uygulamalı olarak iki toplumda yer alan evlilik türleri örneklerle yansıtılmaya çalışıldı. Son olarak Türk ve Kırgız kültüründe evliliğe dayalı akrabalık terimleri, Türk kültüründe evlilikle ilgili atasözleri, Kırgız kültüründe evlilikle ilgili atasözleri, evlilikle ilgili ortak atasözleri ve Kırgız kültüründe evlenme geleneği, örf-adeti ve merasimleriyle ilgili zengin söz varlığı ele alındı. Değişen çağımızda, ele aldığımız çalışmanın gençlere yol göstermeye devam etmesi yalnız Türk ve Kırgız halkının değil başka toplumların da faydasına olacaktır. Çünkü ziyaretler, sosyal dayanışma ve yardımlaşma gibi akrabalık ilişkileri, yaşatılmalıdır. Sosyal dayanışma, özellikle akrabalar arasında çok önemli bir unsurdur. Bir toplumda akrabalık bağları ne kadar güçlü ve sağlam ise, o toplumda birlik, beraberlik ve dayanışma da o kadar sağlam olur.

Kaynakça

- Akmataliev, A. (2001). *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eseri ve Tarihi Kahramanlar)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Alimjanova, G. M. (2016). *Karşılaştırımal Kültürdilbilim, Dil-Kültür-İnsan*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşım*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgız Atasözlerinde Kadın ve Toplumdaki Yeri, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 59, s. 61-70.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız Türkleri, Dini ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eröz, M. ve GÜLER A. (1998). *Türk Ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Eröz, M. (1996). *Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbraimov, M. (2023). *Kırgız Makal-Lakap, Uçkul Sözdözü Cıynagı*, E-kitap.
- Nirun, N. (1994). *Aile ve Kültür Sistemik Sosyoloji Yönünden*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, N. (2006). *Ailenin Yapısı ve Problemleri*. İstanbul: Bilim Araştırma Yayınları Dizisi.
- Yıldız, N. (2017). *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yüzbaşı, M. (2008). *Rus ve Türk Atasözleri*. İstanbul: Şahmat Matbaa.
- Efiltili E. ve Kambaralieva K. (2021). Kırgızistan'da Aile İçi Şiddetle İlgili yapılan Çalışmaların İncelenmesi. Bişkek: *Uluslararası Aile ve Değerler Sempozyumu Bildiri Kitabı*. s. 387-403